

УДК 343.13

А.М. БАБОШИН, Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка

НАГЛЯД ПРОКУРОРА У ФОРМІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ЗА РОЗСЛІДУВАННЯМ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Ключові слова: прокурор, злочин, банківське кредитування, кримінальне провадження, слідчі (розшукові) дії

Банківська система в кожній країні виступає як механізм балансування, який регулює проведення грошово-кредитної політики, зміни в економічній політиці, запобігає кризам. У період трансформаційних перетворень економіки України одним з основних завдань банківської системи є створення сприятливих умов для безперервності відтворювального процесу. Однак, у сучасних умовах система банківського кредитування не повністю задовольняє потреби економіки: істотно проявляє себе дефіцит позичкового капіталу, що зумовлено низькими доходами домогосподарств, недостатньою ефективністю економіки, «втечею» капіталу за кордон, наявністю значних коштів поза банками, в тіньовій економіці. Серед сучасних її проблем особливо гострим залишається питання протиправного посягання в сфері банківського кредитування, яке характеризується високим інтелектуальним та фаховим рівнем і зумовлює зростаючу суспільну небезпеку цього явища [1, с.14].

Аналіз кримінальних проваджень свідчить, що злочини в сфері банківського кредитування здебільшого учиняються організованими злочинними угрупованнями до складу яких

нерідко входять посадові особи банку, а в окремих випадках і працівники відповідних правоохоронних органів. Ефективність розслідування злочинів у сфері банківського кредитування, безумовно, залежить від своєчасності проведення необхідних слідчих (розшукових) дій.

Враховуючи актуальність зазначеної проблеми, проблемам розслідування злочинів у сфері банківського кредитування процесі присвячено багато уваги. Дослідженню зазначених питань присвячені роботи таких вчених, як С.М. Андросова, В.Н. Бурлакова, О.П. Бушана, П.С. Матишевського, Л.Г. Рябокоти, М.А. Погорецького, В.Д. Поливанюка, Р.Л. Степанюка, О.О. Сухачова, С.С. Чернявського, В.В. Хилюти та інші. та інших. Водночас питанню щодо ролі прокурора, який здійснює нагляд у формі процесуального керівництва за розслідуванням злочинів у сфері банківського кредитування при проведенні слідчих (розшукових) дій, особливо в світлі набуття чинності КПК України 2012 р., присвячено недостатньо уваги. Тому метою статті є вироблення методичних рекомендацій щодо здійснення нагляду прокурором у формі процесуального керівництва за розслідуванням злочинів у сфері банківського кредитування при проведенні слідчих (розшукових) дій.

Відповідно до ч.2 ст.36 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [2], прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням уповноважений доручати слідчому, органу досудового розслідування (п.4), відповідним оперативним підрозділам проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій (п.5), давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) дії (п.4).

Частиною 1 ст. 223 КПК України визначено, що слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або

перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні).

Згідно з ч. 2 ст. 223 КПК України, підставами для проведення слідчих (розшукових) дій є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення їх мети, тобто можливістю за їх результатами отримання (збирання) або перевірки вже отриманих доказів. Оцінка наявності таких «достатніх відомостей» проводиться у кожному конкретному кримінальному провадженні з урахуванням встановлених у ньому обставин, особливостей виконання окремих процесуальних, слідчих (розшукових) дій, їх обсягу та складності, поведінки учасників кримінального провадження, дотримання процесуальних строків тощо. За результатами такого оцінювання прокурор приймає одне з таких рішень: доручає слідчому чи оперативному підрозділу проведення певної слідчої (розшукової) дії; проводить її самостійно; дає письмові вказівки слідчому щодо організації процесу розслідування чи необхідності проведення певних слідчих (розшукових) дій.

Чинний КПК України передбачає проведення таких слідчих (розшукових) дій, як допит (ст.ст.225–226 КПК України); пред'явлення особи для впізнання (ст.ст.228–230 КПК України); огляд (ст.ст.237–239 КПК України); ексгумація трупа (ст.239 КПК України); обшук (ст.234 КПК України); слідчий експеримент (ст.240 КПК України); освідування особи (ст.241 КПК України); проведення експертизи (ст.242 КПК України).

Відповідно до наказу Генерального прокурора України від 19.12.2012 р. № 4 гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні», прокурори усіх рівнів повинні уживати заходів до покращення якості досудового розслідування та принципово реагувати на всі факти порушення вимог кримінального процесуального законодавства при проведенні слідчих (розшукових) дій [3].

Здійснення прокурором нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керів-

ництва полягає в тому, що він у конкретному кримінальному провадженні визначає коло доказів та способів їх отримання, проведення з вказаною метою певного обсягу слідчих (розшукових) дій, а також забезпечення при цьому законності дій слідчого.

На підставі проведеного аналізу матеріалів кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері банківського кредитування, а також процесуальної літератури, можна виділити наступний перелік слідчих (розшукових) дій, які проводяться під час розслідування злочинів у сфері банківського кредитування:

- проведення обшуків у місцях проживання підозрюваних, обвинувачених; у місцях їх роботи в службових приміщеннях (офісах); у місцях проживання родичів, знайомих; у господарських приміщеннях підприємств; в інших місцях (дачах, гаражах, садових ділянках, транспортних засобах);
- здійснення допиту свідків та підозрюваних осіб;
- проведення огляду речей та документів;
- призначення експертиз.

Відповідно до ч.1 ст.234 КПК України, обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді (ч.2 ст.284 КПК України) [2].

Завданням прокурора під час проведення обшуку є дотримання законності як під час підготовки самого клопотання про необхідність проведення обшуку, так і під час проведення обшуку. Так, відповідно до ч.3 ст.234 КПК України, у разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з клопотанням про необхідність проведення обшуку.

У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підоз-

рюються у вчиненні злочину, прокурор, слідчий за погодженням з прокурором, в порядку передбаченому ч.3 ст.233 КПК України, має право до постановлення ухвали слідчого судді провести обшук. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами ст.234 КПК України, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проведення обшуку без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому ст.255 КПК України [2].

У більшості випадків основними об'єктами обшуку при розслідуванні злочинів у сфері банківського кредитування є документи фінансово-господарської діяльності й бухгалтерської звітності; бланки документів з окремими реквізитами (печатками, штампами, підписами посадових осіб) та «заготівки» для виготовлення підроблених документів; щоденники, записні книжки, чорнові записи окремих осіб; електронні носії інформації (комп'ютери, їх окремі улаштування; електронні записні книжки); копіювальна і множна техніка; технічні засоби підробки документів (печатки, штампи, реактиви для виведення текстів тощо); гроші, цінні папери, коштовності, інші матеріальні цінності, в тому числі нажиті злочинним шляхом; листи, записки, окремі записи та інші матеріальні носії спілкування учасників злочинної групи між собою.

Під час проведення обшуку особливу увагу слід приділяти блокнотам, зошитам, щоденникам осіб, у яких проведено обшук, оскільки саме вони можуть основою доказової бази сторони обвинувачення. Важливе значення мають фото-, фоно- і відеодокументи, що можуть вказати на зв'язок підозрюваного з ін-

шими особами. При обшуку необхідно звертати увагу на відшукання не тільки оперативних банківських документів, але й різноманітних наказів, розпоряджень, нормативних актів, що вилучаються або в оригіналі, або шляхом копіювання їх, оскільки надалі може виникнути необхідність встановлення авторства тих або інших актів, а також їх виконавців.

При розслідуванні злочинів у сфері банківського кредитування досить часто практикується проведення «групових» обшуків в різних місцях, щоб уникнути можливості знищення доказів іншими учасниками організованої злочинної групи. «Групові» обшуки проводяться в тому випадку, коли є необхідність у вилученні документів і в інших установах та в окремих осіб, якщо є точні відомості про те, що в їхньому розпорядженні є документи, які мають значення для провадження. Такі обшуки можуть проводитися: в приміщеннях офісів банківських установ; у житлі та кабінеті посадових і службових осіб, які підписували господарські документи; на підприємствах, з якими учасники злочину мали господарські зв'язки; в аудиторських підприємствах тощо.

Досить важливе значення при розслідуванні злочинів у сфері банківського кредитування відіграє допит (ст.224 КПК України). Допит – це слідча (розшукова) дія, у процесі якої прокурор, слідчий, а в порядку передбаченому ст.41 КПК України співробітник оперативного підрозділу одержує від підозрюваного, свідка, потерпілого, експерта відомості, які надаються в усній або письмовій формі щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, які мають значення для цього кримінального провадження. Відповідно до ст.133 КПК України, слідчий, прокурор під час досудового розслідування має право викликати свідка, потерпілого для допиту чи участі в іншій процесуальній дії. При цьому слідчий, прокурор мають право викликати особу, якщо є достатні підстави вважати, що вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії є обов'язковою.

Здійснюючи нагляд за законністю проведення такої слідчої (розшукової) дії як допит, прокурор зобов'язаний: 1) забезпечити дотримання процесуальних вимог щодо його проведення; 2) визначити необхідне коло осіб, яких потрібно допитати.

При розслідуванні злочинів у сфері банківського кредитування допиту підлягають:

1. Кредитор, операціоніст, бухгалтер, інші працівники банку кредитора.

2. Засновники, власники та керівники підприємства, головний бухгалтер, інші службові особи підприємства, технічний персонал.

3. Особи, які проводять перевірки, ревізії та здійснюють інші контрольні функції (аудитори, які здійснюють щорічні перевірки фінансової діяльності банків та інших організацій; працівники вищестоящих банківських структур; ревізори, які здійснюють документальні ревізії; фіскальні інспектори тощо). Такі особи можуть пояснити висновки перевірки, допомогти розібратися в документах, визначити коло свідків, потенційних підозрюваних та надати іншу довідкову інформацію.

4. Представники реально діючих підприємств, які можуть умовно бути розподілені на три підгрупи: 1) особи, пов'язані із здійсненням тієї або іншої банківської операції, відображеної у підроблених документах; 2) представники підприємств, окремі реквізити яких (бланки, печатки, штампи, підписи посадових осіб) використовували злочинці для створення фіктивних підприємств або вчинення інших шахрайських дій та підробки документів; 3) підставні особи – громадяни, особисті дані яких використали злочинці з тією ж метою.

5. Представники організацій або приватні особи, які володіють інформацією про злочинну діяльність на різних етапах здійснення злочинного наміру або окремих операціях (представники страхових компаній, представники митних служб, представники державних або приватних охоронних структур, програмісти й оператори ЕОМ, комірники, вантажники, водії, колишні працівники підприємства – позичальника, банку тощо).

6. Знайомі підозрюваних, обвинувачуваних (родичі, сусіди, друзі).

Особливо слід підкреслити про потребу допитів спеціалістів різного профілю (економістів, бухгалтерів, з банківської справи, з комп'ютерних технологій та ін.) як свідків, для одержання різних відомостей довідково-інформаційного характеру (про порядок здійснення певної грошової операції, розподіл посадових обов'язків у комерційних фірмах, банках).

Здійснюючи нагляд за законністю проведення допиту, прокурору необхідно забезпечити виконання вимог ст.87 КПК України і не допустити, щоб у кримінальному провадженні особи, яким повідомляється про підозру, допитувались до цього як свідки, що тягне за собою недопустимість доказів.

З метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, в тому числі й при розслідуванні злочинів у сфері банківського кредитування, слідчий, прокурор можуть проводити огляд місцевості, приміщення, речей та документів (ч.1 ст.237 КПК України). Слідчий огляд належить до початкових, неповторних і незамінних слідчих (розшукових) дій.

Наказом Генерального прокурора України від 19.12.2012 р. № 4 гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» (п.2.8) визначено, що керівники органів прокуратури зобов'язані виїжджати на місце події за фактами зазначених кримінальних правопорушень, забезпечивши якісне проведення огляду, організації невідкладних першочергових слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій [3].

Проведений нами аналіз матеріалів кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері банківського кредитування свідчить про те, що в основному огляду підлягають різного роду документи: бухгалтерські, банківські, нормативні, договірні, реєстраційні, фінансові, страхові тощо.

Загальні завдання, розв'язувані за допомогою слідчого огляду, можна звести до трьох

основних груп: 1) визначення загальної характеристики документів та їх значення для розслідування; 2) вивчення доброякісності документів, що поєднує у собі аналіз їх форми (реквізитів), способу виготовлення, дійсності змісту; 3) виявлення ознак, що індивідуалізують документ та дозволяють найповніше описати його [4, с.35–37].

При розслідуванні злочинів у сфері банківського кредитування, особливої уваги слідчому, прокурору необхідно звертати на огляд засобів комп'ютерної техніки або електронних носіїв інформації, оскільки за допомогою цих засобів здійснюються всі банківські операції. Здійснюючи огляд комп'ютерної техніки або електронних носіїв інформації, слідчому, прокурору необхідно виявити та вилучити сліди вчинення злочину, які залишаються на магнітних носіях зазначених пристроїв. Варто звернути увагу на те, що більшість слідчих, прокурорів не володіють належними професійними знаннями для роботи з комп'ютерною технікою або електронними носіями інформації, за допомогою яких здійснювалися банківські операції, а тому і огляд зазначених засобів не можливо ефективно та здійснити. У зв'язку з тим, за справедливим твердженням С.С. Чернявського, під час проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії слідчому, прокурору необхідно залучити фахівця у галузі комп'ютерних технологій, який може застосовувати спеціальні пристрої (портативний комп'ютер з портами підключення зовнішніх пристроїв, портативний принтер, зовнішній вінчестер та ін.), а також спеціальне програмне забезпечення для доступу, зчитування і зберігання комп'ютерної інформації [5, с.530].

Огляд у житлі чи іншому володінні особи може бути проведено лише на підставі ухвали слідчого судді (ч.3 ст.233 КПК), крім двох невідкладних випадків: врятування життя людей та майна чи безпосереднє переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. Без ухвали слідчого судді також може бути проведено огляд за добровільною зго-

дою особи, яка ними володіє. Для отримання ухвали слідчого судді слідчий зобов'язаний звернутися до нього з клопотанням про дозвіл на проведення такого огляду, попередньо погодженим з прокурором. Тому, якщо огляд документів проводиться у певному володінні особи прокурор перевіряє достатність підстав для проведення такого огляду.

При проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі, якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування (ч.5 ст.237 КПК України) [2].

Завданням прокурора при слідчому огляді документів полягає у тому, щоб забезпечити законність його проведення, дотримання прав та інтересів учасників такого огляду, виконання інших процесуальних вимог тощо. Слід звернути увагу на те, що інформація, яка міститься в документах, фактично є незамінною, а тому слідчому, прокурору потрібно досить уважно й обережно вивчати документи під час проведення огляду. Порушення порядку огляду документів може призвести до втрати цінних доказів і неможливості їх заміни іншими доказами, що, в свою чергу, призведе до неможливості розкриття злочину зазначеної категорії.

Важливе значення, при розслідуванні злочинів у сфері банківського кредитування має така слідча (розшукова) дія, як проведення експертизи. Експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання (ч.1 ст.242 КПК України) [2].

Необхідність у проведенні експертизи здебільшого виникає при дослідженні документів, перевірці дотримання у банках та фірмах правил бухгалтерського обліку, документального оформлення фінансових і господарських операцій, а також встановленню причетності конкретної особи (осіб) до порушень, що мали місце. Проведений нами аналіз матеріалів кримінальних проваджень, свідчить про те, що при розслідуванні злочинів у сфері банківського кредитування проводяться такі експертизи, як: 1) почеркознавча експертиза; 2) криміналістична експертиза документів; 3) судово-бухгалтерська експертиза; 4) комп'ютерно-технічна експертиза.

В поодиноких випадках, при розслідуванні кримінальних проваджень цієї категорії, виникає потреба в проведенні й інших видів експертиз, зокрема: психіатричної, фоноскопичної, дактилоскопічної, фототехнічної.

Особливістю почеркознавчої експертизи у справах про злочини в сфері банківського кредитування є множинність її об'єктів, що вимагає чіткості в підготовці та проведенні експертизи, уважного добору зразків (вільних, експериментальних) та об'єктів дослідження, ретельної їх систематизації.

При підготовці криміналістичних експертиз документів особливу увагу слідчий мусить приділяти розробці завдання експерту та забезпеченню збереження досліджуваного документу. При цьому такі експертизи у кримінальних провадженнях названої категорії в основному вирішують ідентифікаційні завдання.

Судово-бухгалтерська експертиза вирішує завдання, спрямовані на виявлення в поданих для дослідження бухгалтерських даних протиріч та розбіжностей.

Комп'ютерно-технічна експертиза проводиться з метою вивчення інформації, що зберігається в комп'ютері і на магнітних носіях (дискетах).

При проведенні експертизи роль прокурора зводиться знову ж до забезпечення дотри-

мання процесуальних вимог при його проведенні, а також до визначення необхідних документів, які потрібно дослідити експерту. Загальні умови проведення експертизи визначені у ст.ст.242, 243 КПК України.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що завданнями прокурора, який здійснює нагляд у формі процесуального керівництва за розслідуванням злочинів у сфері банківського кредитування при проведенні слідчих (розшукових) дій є: 1) дотримання законності проведення відповідних слідчих (розшукових) дій; 2) дотримання прав учасників кримінального провадження під час проведення слідчих (розшукових) дій; 3) визначити необхідне коло питань, які необхідно встановити під час проведення тої чи іншої слідчої (розшукової) дії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Погорецький М. А. Способи вчинення злочинів у кредитно-банківській сфері та їх значення для оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу / М. А. Погорецький, О. О. Сухачов // Кримський юрид. вісник. – 2009. – Вип. 2 (6). – С. 14–22.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 15.04.2012 р., № 4651–VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Наказ Генеральної прокуратури України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» : від 19.12.2012 р., № 4 гн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102.

4. Атанесян Г. А. Криминалистическое и судебно-бухгалтерское исследование документов при расследовании хищений социалистического имущества : учебное пособие / Г. А. Атанесян, Д. П. Поташник. – М. : МГУ, 1986. – 98 с.

5. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство : методологічні засади розслідування :

Бабошин А. М. Нагляд прокурора у формі процесуального керівництва за розслідуванням злочинів у сфері банківського кредитування при проведенні слідчих (розшукових) дій / А. М. Бабошин // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 6–12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_3.pdf

На підставі проведеного аналізу матеріалів кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері банківського кредитування, а також процесуальної та криміналістичної літератури, в статті висвітлюються особливості здійснення прокурором нагляду у формі процесуального керівництва за розслідуванням злочинів у сфері банківського кредитування при проведенні слідчих (розшукових) дій. Вироблено методичні рекомендації щодо здійснення прокурорського нагляду за розслідуванням злочинів в сфері банківського кредитування, а також сформульовано завдання прокурора щодо здійснення нагляду у формі процесуального керівництва за розслідуванням злочинів у сфері банківського кредитування при проведенні слідчих (розшукових) дій.

***

Бабошин А.М. Надзор прокурора в форме процессуального руководства за расследованием преступлений в сфере банковского кредитования при проведении следственных (розыскных) действий.

На основании проведенного анализа материалов уголовных производств по преступлениям в сфере банковского кредитования, а также процессуальной и криминалистической литературы, в статье освещаются особенности осуществления прокурором надзора в форме процессуального руководства за расследованием преступлений в сфере банковского кредитования при проведении следственных (розыскных) действий. Даны методические рекомендации по осуществлению прокурорского надзора за расследованием преступлений в сфере банковского кредитования, а также сформулированы задачи прокурора по осуществлению надзора в форме процессуального руководства за расследованием преступлений в сфере банковского кредитования при проведении следственных (розыскных) действий.

***

Baboshin A.M. Supervision of the Prosecutor in the Form of Procedural Guidance for the Investigation of Crimes in the Area of Bank Lending During the Investigation (Search) Action

Based on the analysis of materials of criminal proceedings for crimes in the area of bank lending, as well as procedural and criminal literature, the article highlights the peculiarities of the prosecutor supervision in the form of procedural guidance for the investigation of crimes in the area of bank lending during the investigation (search) action. The author of the article produced guidelines for the implementation of prosecutorial supervision over investigation of crimes in the area of bank lending, as well as the prosecutor stated objectives of supervision in the form of procedural guidance for the investigation of crimes in the area of bank lending during the investigation (search) action.